

sætning til landdistrikternes fattiggårde. Klientellet er også anderledes, fattiggården brugtes ikke som alderdomshjem og børn anbragtes kun for meget korte perioder på anstalten. Hovedparten af de fattige var subsistensløse og 49 % var anbragt der, fordi de var drankere.

Forsørgelsen i Byen deles i de »egne« fattige, som var forsørgelsesberettigede i Århus, og de »fremmede«, som endnu ikke havde boet 5 år i Århus uden hjælp fra fattigvæsenet. Aldersfordelingen blandt de »egne« fattige bekræfter til dels Harald Jørgensens undersøgelse over Kolding i 80'erne, som viste, at de arbejdsdygtige aldersklasser udgjorde en forholdsvis stor andel af de fattige; i Århus var der kun ca. 22 % over 65 år. Fordelingen blandt de »fremmede« er præget af, at det hovedsagelig er unge tilflyttere, som er blevet optaget som erhvervs- og subsistensløse. Civilstanden er også anderledes: de »fremmede« har 27 % ugifte, 41 % gifte og 32 % forhen gifte, medens de »egne« kun har 7 % ugifte, 37 % gifte og 56 % forhen gifte.

Forfatteren har lagt et vældigt arbejde i indsamlingen af de mange oplysninger om fattige i Århus og inddrager bl. a. Th. Sørensens undersøgelse om købstadsarbejderens vilkår i en nærmere analyse af lønniveau og levevilkår, ligesom velgørenhed og selvhjælps-ideerne også behandles grundigt. Afhandlingen er så afgjort bogens bedste.

Sammenstillingen af 3 mindre afhandlinger i en bog er en fiks ide, som Erhvervsarkivet fortjener megen ros for. Netop gennem denne sammenstilling opnås et langt mere perspektivrigt indblik i en storbys fremvækst. Noget fyldestgørende billede af de sociale forhold opnås ikke, hertil ville kræves supplerende studier over bolig-, sundheds- og arbejdsmarkedsforhold, men det er skuffende, at det indledende kapitel ikke er udarbejdet bedre. Der havde her været brug for en kort gennemgang af de økonomiske og befolkningsmæssige forhold i Århus 1860–1901. Den baggrund må læseren nu søge andetsteds.

Anders V. Kaare Frederiksen

ANKER VESTERGAARD: AF HVORSLEV-GERNINGS HISTORIE, *Bjerringbro 1973, 112 s., ill. kr. 34,50.*

ALFRED ABRAHAMSEN: BLADE AF VELLEVE SOGNS HISTORIE. ÅR 1200 til ÅR 1969, *Udgivet af Velleve kommune, Ulstrup 1970, 191 s., ill. kr. 46.*

H. JESSEN HANSEN: PLOVSTRUP, *Ribe 1974, 136 s., ill., kr. 24,75.*

Lokalhistorie har gode rødder i landbosamfundet. Det agrare samfunds relative stabilitet giver naturlig grobund for en hjemstavnsfølelse, der søger sin identitet i historiske vilkår. Vi oplever i disse år i Danmark en strukturel omlægning af landdistrikterne, – landsbyens betydning svinder under landbrugets industriali-

sering og den dertil knyttede vandring fra land til by. Den i-sig-selv-hvilende sogneby med kirke og skole er vel snart et historisk fænomen. Men den nyligt gennemførte store kommunalreform bør ikke betyde, at døren lukkes bagud til det traditionsrige lille-samfund, sognet. Der er stadigvæk meget at fortælle fra landsbyen, da den fungerede. Ikke mindst på den baggrund bør man opmuntre og vejlede arbejdet med lokalhistorie.

Af de foreliggende tre arbejder er to, sognehistorierne om Hvorslev-Gerning og Vellev, tre nabosogne beliggende i Gudenådalen mellem Viborg og Randers, udkommet under indtryk af kommunalreformen, og netop derfor burde de måske være i stand til at fastholde et billede af sognet som virksom samfundsenhed.

Dette er dog ikke lykkedes, og det skyldes de to forfatteres ambitioner. Trods udtalte forbehold har man nemlig tilstræbt en altfavnende fremstilling, der skulle tilgodese alle sider af historien, som f. eks. navneetymologi, oldtidsminder, kirkens historie, præstelister med biografier, skolehistorie, fortegnelser og biografier over degne og skolelærere, og indenfor landbruget især ejerforhold og beskatningsforhold. Vor Vellevs vedkommende får vi desuden en del at vide om de sidste hundrede års bidrag til sognets historie: Mejeriet, sparekassen, brugsforeningen og sygekassen. Problemet er i øjnepaldende: Emnet er for stort, – og resultatet er blot blevet en præsentation af indsamlede vidnesbyrd. Sognehistorie i betydningen fortælling er det ikke, – fremstillingen savner dynamik, og der skelnes ikke mellem væsentligt og uvæsentligt i sognets historie. Ofte er det historiske skøn ganske usikkert, og kommentaren bærer hyppigt formodningens stempel. Når man arbejder med lokalhistorie, må man ikke forsømme at sikre sin viden i rigshistorien og indenfor berørte specialområder. Sognets egne kilder kan ikke alene skrive sognehistorie. Jeg tror således ikke på, at fristående historiske vidnesbyrd, som f. eks. middelalderdokumenter vedrørende ejendomsforhold i sognet, trykt i uddrag eller i sin helhed, eller en opgørelse over præstegårdens indtægter angivet i td. rug, byg, og havre m. v., siger en læser noget. Kilderne taler ikke af sig selv. Det er historikerens opgave at læse og fortolke kilden og sætte den ind i en plausibel historisk sammenhæng.

Dertil kommer, at begge fremstillinger har forsømt at skabe ensartethed og konsekvens i stilen. Det virker noget forbavsende, at læse om Gerning kirke på vers og dernæst om Hvorslev kirke i 12 sidestillede punkter begyndende med »at«, ligesom man heller ikke venter at finde et mindeord over et dødt spædbarn mellem regnskabet fra Vellev sparekasses første driftsår 1872 og folketællingslister fra præstegården. Henvisninger i teksten *skal* være i orden, når en bog sættes i trykken, – det forsømmes i bogen om Hvorslev-Gerning, og bogen om Vellev mangler indholdsfortegnelse, for blot at nævne nogle få formelle brist.

Hvis denne form for historie skal give godt udbytte, er jeg tilbøjelig til at tro, at netop det formelle må gøres til hovedsagen. Det mest konsekvente eksempel, jeg kender på dette, er den skånske historiker Curt Wallins udgave af »Tommarps Urkundsbok 1085–1600«, bd. I (1962), hvor kilden er klart adskilt fra historikerens kommentar og forsynet med oplysninger om overlevering og tryk-

udgaver. Denne løsning kan næppe anvendes med udbytte hvorsomhelst, men princippet kan overføres på det stof, der fremstilles i disse to bøger. Hvis man redegør for sit indsamlingsarbejde, forklarer hvorledes man har bearbejdet sit materiale og tydeligt angiver sine hjemmelmænd: Historiske fremstillinger, erindringer, aktudgaver, breve, utrykte kilder eller mundtlige fremstillinger, kan læseren få et overblik over historikerens redskaber, og en sådan bog vil kunne inspirere til fornyet arbejde med lokalhistoriske problemer.

I disse to arbejder flyder fremstillingen uheldigt mellem kildeudgaven og den historiske fremstilling, men derved bliver det klart for én, at sognet, den administrative enhed, ikke er et tilstrækkeligt incitament for historisk fortælling. Man behøver tillige en saglig dimension, – en problemstilling, om man vil, og den er ikke topografisk bestemt. Men når den er fundet, kan man med sognet som fast enhed søge til bunds i sit emne, drage paralleller med omverdenen, gå frem og tilbage i tid – alt efter behov –, og i det hele give sin fremstilling dybere perspektiver.

Efter min mening kunne man f. eks. vælge et emne fra det 18. eller det 19. årh., en periode, der for de fleste nok står som bondestandens epoke. Kildesituationen er bedre end tidligere, og politiske og religiøse bevægelser, der rækker ind i det 20. årh., giver lokalhistorikeren gode muligheder at skrive historie på. Således nævner Anker Vestergaard f. eks. et område, man gerne havde set uddybet: Sognets reaktion på vækkelserne i det 19. årh. Han citerer en anonym kilde (?), der karakteriserer »en del familier [i sognet] . . . som de stille i landet«, ligesom han enkelte steder omtaler menighedsrådslivet og sammenligner sognets kristendom med det øvrige Jylland. Det bliver ved antydningerne, men her findes dog et solidt udgangspunkt i det store værk om »Vækkelsernes frembrud i Danmark«; anlægget i Vestergaards bog gør det umuligt for ham at stoppe op og fordybe sig.

H. Jessen Hansen skriver i det tredje arbejde, bogen om Plovstrup nord for Ribe: »Ligesåvist som det . . . er, at der må gå tråde fra de nulevende til de første mennesker, hvilke disse end har været, ligesåvist er det, at der må gå tråde fra disse første til de sidste mennesker, hvordan de end bliver, og hvor længe det end varer«. Jeg tror, at det er en betragtning, som mere eller mindre bevidst kan have spillet en rolle for forfatterne til de to sognehistorier. For H. Jessen Hansen derimod har denne bevidsthed været af afgørende betydning. Hans fremstilling styres nemlig af et historiesyn, der er tæt forbundet med en forestilling om slægten som bærende faktor. De historiske vidnesbyrd illustrerer naturligt dette helhedssyn, og således kommer fortællingen om det ældste Plovstrup med de mange kæmpehøje og folkevisen om Sorteplov, matriklerne, udskiftningen i 1784 og minderne fra det 19. årh., til at udgøre ét hele med to modsatte perspektiver: Herremanden, der glider ud af sognets historie, og bondestandens gradvise frigørelse. Fremstillingen kulminerer med fortællingerne fra det 19. årh., og her står billedet af H. Jessen Hansens far stærkt. Han skildres som bonden af en ny tid, der kunne alle en landmands gøremål til fuldkommenhed (undta-

gen at malke, – det var en kvindesyssel), og som deltog aktivt i offentligt arbejde. Han var således vinterlærer, en tid medlem af sogneforstanderskabet, medlem af bestyrelsen for den »Frie Fattigkasse«, ligesom han forestod byggeriet af vandingskanalerne langs Kongeåen.

»Plovstrup« er en meget personlig bog, og den er velskreven på en måde, man sjældent ser i dag. Forf. har et godt historisk greb på sin fremstilling, og han er ikke mindst bekendt med den nødvendige historiske litteratur. Den bærende ide er vel typisk for bogens affattelsestidspunkt, – den er skrevet omkring 1930, men udgivet posthumt. Som brostensbarn er jeg i grunden fremmed overfor den slægtsbevidsthed, der behersker fortællingen, men det er samspillet mellem slægten og hjemstavnen, der gør denne bog fængslende. Topografien alene formår det ikke.

Steen Ove Christensen

HENRIK FANGEL: »HADERSLEV BYS HISTORIE. 1800–1945 1«. Udgivet af Haderslev Bank, 1975. ill., 574 s. kr. 80.

Når man som etnolog/kulturhistoriker beskæftiger sig med sammenlignende studier af danske købstæder, er det påfaldende, at man snarere går til enkelte tværgående værker som f. eks. Hugo Matthiessens end dykker ned i det dog så store udvalg af købstad-historiske monografier. Det skyldes ikke så meget vanskelighederne ved at drage sammenligninger ud fra et så uensartet materiale som, at der egentlig er ret lidt at hente.

En af grundene hertil er disse byhistoriers tit meget »officielle« synsvinkel, dvs. at byens liv og historie er ordnet efter administrationens opdelinger og opfattelser. Hvem kender ikke kapiteloverskrifterne: »Byens styre. Det politiske liv, Kirke, Skole, Fattigvæsen, Havnen, Moralen«, etc? – Til allersidst sniger byens sociale og kulturelle liv sig ind, men stadigvæk behandlet ud fra officielle akter, såsom byråds- politi- og foreningssager, hvad der afstedkommer en ligelig blanding af anekdoter og personalia.

Men ved læsningen af »Haderslev Bys Historie« opdager man hurtigt, at værket ikke alene er særdeles grundigt, men også skrevet ud fra et her i landet nyt og sjældent konsistent syn på, hvad en bys historie er. Fangel ser byen Haderslev som en struktur, bestående af forskellige sociale grupper, der gennemlever en økonomisk og kulturel udvikling, som ses i sammenhæng med den tilsvarende udvikling i hele det dansk-nordtyske område.

Med dette som basis forklares derefter de politiske og nationale strømninger. Ved at de sociale grupper deltager forskelligt i den økonomiske og sociale udvikling, udvikler grupperne også forskellige vurderinger, interesser og dermed standpunkter i det politiske liv. – Her viderefører Fangel traditionen fra Gottlieb Japsens storartede værk: »Den nationale Udvikling i Aabenraa 1800–1850«